
Мироненко М. А.

Дніпровський металургійний інститут Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро, Україна)

ТРИ СПРОБИ СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В КАТЕРИНОСЛАВІ

У доповіді наведено три ключові епізоди становлення наукової бібліотеки у Катеринославі від кінця XVIII до початку XX ст. Першу спробу можна умовно назвати «прожектерською», другу – «імперською» та більш-менш вдалою, а третю – «радянською» цілком успішною. Але кожна з них має яскравий відбиток лінгвоциду української мови, зокрема у науково-технічній літературі.

Ключові слова: бібліотека; вища освіта; становлення; розвиток; лінгвоцид

Myronenko M. A.

Dnipro Metallurgical Institute of the Ukrainian State University of Science and Technologies (Dnipro, Ukraine)

THREE ATTEMPTS TO ESTABLISH A SCIENTIFIC LIBRARY IN KATERYNOSLAV

The paper presents three key episodes in the development of the scientific library in Katerynoslav from the end of the 18th to the beginning of the 20th century. The first attempt can be conditionally called 'prospective,' the second – "imperial" and more or less successful, and the third – 'Soviet' and quite successful. However, each of them bears a clear mark of the linguistic genocide of the Ukrainian language, particularly in scientific and technical literature.

Keywords: library; higher education; formation; development; linguicide

Поселення на берегах Дніпра-Бористена при впадінні в нього лівої притоки – річки Самари фіксуються від часів мисливців на мамонтів. Тисячолітня історія нуртує у широких степах Подніпров'я. У статті розглянуто період від 1772 року і до наших днів крізь призму започаткування, становлення та утвердження бібліотечної справи від моменту початку розбудови на берегах повноводної річки мегаполісу – міста Катеринослава. Умовно розподілимо цей період на три ключові спроби (епізоди).

Період перший «прожектерський» (1784–1791), пов'язаний з фігурою запорозького реєстрового козака Грицька Нечеси. Саме під таким вигаданим прізвиськом у канцелярських книгах запорозького Кушівського куреня було означено князя Григорія Потьомкіна – впливового фаворита Катерини II [1, С. 18]. Козаки, як малі діти, тишились із цієї непересічної історії, сподіваючись на захист впливового царського вельможі від недоброзичливців-зайд на їхні одвічні землі-вольності. Але Грицько Нечеса виявився «вовком у овечій шкурі», який не лише не захистив, а й прискорив процес ліквідації козацької держави. На території Нижньої Наддніпрянщини він мав намір розбудувати мережу міст-фортець, культурних осередків нової для степовиків цивілізації із показними церквами, громадськими просторами, лікарнями, школами та бібліотеками.

Як зазначає у своїй фактологічній праці академік Д. І. Яворницький, у 1784 році вересня 4 дня Катерина II затвердила план розбудови у Катеринославі «великолепного університета» [1, С. 46] із хірургічним та народним училищами у його складі, а також академіями музичною та художньою. Почали комплектувати штат нової освітньої установи. Серед перших викладачів університету згадуються прізвища історіографа професора Гюена; якогось професора Гібала; професора землеробства Василя Прокоповича, професора-агронома Михайла Ливанова. Варто зазначити, що самої будівлі університету на той момент не було навіть в плані [1, С. 46, 47]. Хоча й велись закупівлі лісу та цегли для розбудови навчального простору на Монастирському острові.

Серед перерахованих вище постатей запрошених вчених для нас найбільш цікавою є особистість М. Ливанова. Саме цей дослідник здійснив експедицію до місцевості поміж річками Бугом та Дніпром і виявив значні поклади срібної та залізної руд, мармуру і

порфіра. Доповідь вченого справила неабияке враження на його патрона Григорія Потьомкіна, а коли професор несподівано захворів, князь забезпечив йому лікування за кордоном державним коштом [1, С. 47]. Як зазначає академік Д.І. Яворницький, катеринославський університет від початку отримав у дар від князя Потьомкіна бібліотеку на 1500 томів, яку той придбав у місцевого архієпископа Євгенія Булгаріса за 6000 руб. Священник зібрав вказані фонди під час навчання й праці у Греції, Італії, німецьких і голландських землях та у Франції. У 1771 році Катерина II запросила Є. Булгаріса до Петербургу, де він зробив успішну, але нетривалу кар'єру, адже у 1779 році священник отримав можливість виходу на державну пенсію. Помер Є. Булгаріс у тому ж таки Петербурзі в 1806 році на 96 році життя [1, С. 48, 49].

Куплена у нього князем Потьомкіним бібліотека для катеринославського університету спочатку була тимчасово переміщена до міста Кременчука у будинок можновладця, а по смерті останнього восени 1791 року, перевезена ріднею до столиці імперії, де зберігалась при Синоді російської православної церкви. Оскільки у Катеринославі університет так і не було побудовано, бібліотека була передана в дарунок Казанському університету [1, С. 50]. Ось так закінчився перший період становлення наукової бібліотеки в губернському місті Катеринославі.

Період другий «імперський» (1899–1917), пов'язаний із становленням у Катеринославі вищої технічної освіти. Ключовою працею при дослідженні цього періоду є робота професора П.Г. Рубіна, присвячена першому десятиліттю розвитку Катеринославського вищого гірничого училища [2].

Наприкінці 1895 року в катеринославській місцевій пресі починають активно писати про нагальну потребу в створенні в місті вищого навчального закладу, причому із нахилом до спеціальної технічної освіти. Наголошувалось на потребі розбудови Катеринослава як освітнього центру та увічненні пам'яті імператриці Катерини II, століття від дня смерті якої було саме у 1896 році. Тому новий університет запропоновано було назвати на честь Катерини II.

У 1898 році відбулася низка нарад при гірничому департаменті Міністерства землеробства та державного майна на яких розглядалось питання щодо утворення гірничого училища як самостійного вищого навчального закладу. В якості основного аргументу щодо неможливості його започаткування висувався обрахований урядовими чиновниками приблизний кошторис напрацьованого архітектурного проекту будівель училища. [2, С. 24–28]

Стало остаточно зрозуміло, що якщо громада міста Катеринослава прагне відкриття вищого навчального закладу, то кошти на його будівництво мають зібрати місцеві благодійники. 1 червня 1898 року за Височайшим дозволом було утворено «Комітет задля збору пожертв і благоустрою будівель КВГУ» під головуванням губернського князя П.Д. Святополк-Мирського. Секретарем Комітету було призначено гласного міської Думи Я. Г. Гололобова. [2, С. 31]

Перше засідання комітету зі збору пожертв відбулось 4 жовтня 1898 року. На ньому місцеві депутати засвідчили факт першого внеску у 200 000 руб. від міської Думи та надання земельної ділянки на Соборній площі у безоплатне користування. На цьому ж засіданні комітет звернув увагу на ст. 10 проекту «Положення» у якій йшлося про те, що євреї до училища вступити не можуть. Учасники зібрання запропонували прибрати це уточнення зі ст. 10 проекту «Положення» через його недоцільність. [2, С. 32]

Директором училища 5 липня 1899 року було призначено гірничого інженера Сергія Миколайовича Сучкова. Кабінет йому було надано у приміщенні гірничого управління півдня Росії. Розпочалася робота з організації вступних іспитів до нового навчального закладу. Одночасно велись ремонтні роботи в приміщенні палацу князя Потьомкіна, аби краще прилаштувати кімнати до навчального процесу.

Загалом на пристосування приміщень, облаштування водопроводу та внутрішнього освітлення, закупівлю меблів та приладдя, а також на найнеобхідніші книги і канцтовари було витрачено 20 624 руб. 98 коп. [2, С. 46]

З метою започаткування бібліотеки КВГУ директор С. М. Сучков безоплатно передав у її фонди книги з власної бібліотеки у кількості 2571 том та періодичні видання. [2, С. 46]

Від самого початку заснування у новому вищому навчальному закладі розпочали наголошувати на потребі видання власного наукового журналу. Ініціював цей процес директор училища С. М. Сучков. Науковий часопис, згідно з проектом, мав отримати назву «Извѣстія Екатеринославскаго высшаго горнаго училища». Процес узгодження та напрацювання концепції видання тривав декілька років і лише у 1905 році вийшов друком перший номер нового наукового часопису. [2, С. 74]

Для студентів найбільш затребуваною була література для організації навчального процесу з урахуванням його специфіки: посібників, підручників, атласів, альбомів креслень і таблиць тощо. Таких видань було опубліковано понад 130 найменувань за перші десять років існування КВГУ (1899–1909 рр.). [2, С. 74, 75]

Цікавою є історія роботи над однією з таких наукових праць. У 1914 році професором П. Г. Рубіним було опубліковано книгу «О горючих материалах, как источнике тепловой энергии для промышленных целей» Часть II. Обзор мировой литературы, обсягом у 279 сторінок із бібліографією у 1129 джерел. Ця книга являла собою підсумок прочитаних професором Рубіним лекцій у 1912 та 1913 роках для інженерів Катеринослава, об'єднаних у «Товариський гурток інженерів катеринославського району». [3, С. 47]

Лихоліття Першої світової війни вкрай негативно позначилось на роботі вищої школи. Із позитивного хіба що можна завважити надання певної автономії університетам у питанні підготовки кадрів вищої категорії. Але і цей відтинок часу не був тривалим.

Період третій «радянський» (1925–1991), пов'язаний зі становленням і розвитком наукових шкіл, зокрема у галузі чорної та кольорової металургії.

У серпні 1925 року в Катеринославі відбулась нарада, у якій учасниками були інженери металургійних підприємств міста, студенти з різних міст, що перебували на той момент на виробничій практиці, студенти та викладачі КГІ, зокрема професор А. П. Виноградов. Підсумком цих велелюдних зборів було звернення до представників науково-технічної інтелігенції країни щодо започаткування друкованого органу, в якому 32 молоді науковці та талановиті студенти могли б публікувати для широкого загалу результати своїх досліджень в галузі металургії. Ініціатива була винесена на обговорення широкої громадськості, у центральній пресі було опубліковано кілька схвальних статей. До кінця 1925 року відбулася низка погоджувальних нарад за підсумком яких було вирішено новий науковий журнал назвати «Металург». У 1926 році вийшли друком перші номери під егідою Ленінградського політехнічного інституту. [4]

Але виникла одна колізія: опублікувати наукову статтю у цьому столичному виданні вченим і талановитим студентам з провінції, якою був на той час Катеринослав, було майже неможливо. Професор А. П. Виноградов, який у 1925 році активно підтримував ідею цього наукового видання зміг опублікувати власну статтю у номері лише за 1929 рік.

Це спричинило цікавий ефект: науковці Катеринославського (із 1926 року Дніпропетровського) гірничого інституту, зокрема професори А. П. Виноградов і П. Г. Рубін розпочали редагувати місцеве наукове видання із 1929 року під назвою «ДоМеЗ» (скорочення від слів «Досягнення Металургії Закордоном»). Від початку це був бюлетень перекладів та рефератів, що мав на меті ознайомити вчених і студентів країни з останніми публікаціями закордонної наукової преси. Згодом у цьому виданні з'явилися

оригінальні статті професорів та молодих вчених як Дніпропетровська, та і інших міст країни. [5]

У 1936 році відбувся ребрендинг видання і воно отримало нову назву «Теорія та практика металургії», а з 1939 року і загальнодержавний статус. У вигляді щомісячного журналу це видання проіснувало ще п'ять років до кінця 1940 року. Ліквідація була спричинена оптимізацією кількості наукових видань в країні через зменшення видатків держави на їхню підтримку з огляду на складну суспільно-політичну й військову ситуацію у Європі.

Наприкінці 1920-х років вийшли друком «Наукові записки», цікаве видання – збірник статей провідних вчених-металургів. Характерною лінгвістичною особливістю цього видання було те, що титульна сторінка та вихідні дані були україномовними, а статті опубліковано російською. На початку 1930-х років було опубліковано низку монографій вчених металургів російською і українською мовами в окремих виданнях. Але такі лінгвістичні експерименти припинились уже від середини 1930- років і до моменту розпаду СРСР у 1991 році технічна наукова література в Україні українською не публікувалась.

Підсумовуючи викладене зазначимо наступне. По-перше мав місце несистемний характер становлення наукових бібліотек у Катеринославі – Дніпропетровську. Наочним є факт лінгвоциду – цілеспрямованого нищення саме української мови як визначальної ознаки етносу – народності, нації, її штучного обмеження у науково-технічній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яворницький Д. И. История города Екатеринослава / Д. И. Яворницький. – Днепропетровск : «Промінь», 1989. – 197 с.
2. Историческій очеркъ возникновенія Екатеринославскаго Высшаго Горнаго Училища и его дѣятельности за первое десятилѣтіе (1899–1909 г.) / сост. проф. П. Г. Рубинъ. – Екатеринославъ : Типографія Губернскаго Земства, 1909. – 148 с.
3. Рубин П. Г. Записи: воспоминания профессора, пионера коксохимии / П. Г. Рубин. – Дніпропетровськ : НГУ, 2009. – 127 с.
4. Редакция «Металлурга». Вместо предисловия // Metallurg (Орган научно-технических металлургических кружков ВТУЗ'ов СССР) / под ред. проф. А. А. Байкова. – Ленинград, 1926. – Май. – С. 5–8.
5. Мироненко М. А. Контент-аналіз статей провідних вчених ДМетІ у науковому виданні «ДоМеЗ» та «Теорія та практика металургії» 1929–1940 років [Електронний ресурс] // University Library at a New Stage of Social Communications Development : тези ІХ Міжнар. конф., м. Дніпро, Наук. б-ка УДУНТ, 3–4 жовт. 2024 р. – Режим доступу: https://conflib.ust.edu.ua/Conf_univ_Library_2024/paper/view/31446 (дата звернення: 18.07.2025).